

شورای عالی حوزه علمیه
مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران
مدرسه علمیه فاطمیه (اندان) شهرستان خمینی شهر
تحقیق پایانی سطح دو کارشناسی

اسراف و تبذیر از دیدگاه آیات و روایات

استاد راهنما:
سرکار خانم صدیقه غفوری

محقق:
اکرم نوروزی

پاییز ۱۳۹۱

تقدیم بہ:

ریحانۃ النبی سیدہ دو عالم بانو حضرت زہراء سلام اللہ علیہا و تقدیم بہ قرآن ناطق پدر دلسوز امت اسلام مولی

الموحیدین علی ابن ابیطالب علیہ السلام و تقدیم بہ یازدہ نور مقدس، فرزندان این دو کوہر ناب

تقدیر:

از خداوند منانی که اولین معلم بشریت بود و «علم آدم الأسماء» را به انسانها آموخت از همه انبیاء و اولیا و ائمه که درست یاد گرفتن را به ما آموختند. از شهداء و علماء و همه بزرگوارانی که برای اسلام خدمت کردند و جامعه‌ای ساختند تا بتوان در آن آزادانه به فراگیری علم و دانش پرداخت. و با تقدیر و تشکر از مدیریت محترم مدرسه علمیه سرکار خانم میر شفیعیان، استاد راهنما سرکار خانم غفوری معاونت پژوهش خانم زهره ماندگاری و تقدیر و تشکر از خانواده محترم که مراد این راستایاری نمودند و زحمات بسیاری را متحمل شدند و از تمام کسانی که به نحوی مراد انجام این تحقیق یاری رسانده‌اند. بارش رحمت و حکمت الهی را از خداوند متعال برایشان خواهم نمود.

چکیده

مفهوم اسراف، تنها به معنای زیاده‌روی در مال نیست، بلکه به هر گونه تجاوزکاری و زیاده‌روی در اندیشه، عمل و رفتار انسان گفته می‌شود. در این میان آیات و روایات پرده از ابهامات موجود در اطراف اسراف برداشته، حدود، ابعاد و انواع آن را مشخص می‌کند و حتی برای درمان آن هم برنامه و دستورالعمل می‌دهد.

حوزه معنایی اسراف با مفاهیمی چون تبذیر، اتلاف، افراط و تفریط، اتراف، اقتار در ارتباط است به گونه‌ای که هر یک از آن‌ها از زاویه‌ای خاص به این مسأله می‌نگرند. آیات و روایات بسیاری به مسأله اسراف و نیز راههای درمان آن پرداخته و تمامی ابعاد آن را شفاف ساخته‌اند تا از این رهگذر انگیزه قوی و عالمانه در افراد ایجاد شود و زمینه پرهیز از اسراف در ابعاد فردی و اجتماعی زندگی آنها فراهم آید.

با نظر به آموزه‌های اسلامی و نیز مصادیق اجتماعی اسراف، عوامل اسراف را می‌توان در مواردی چون غفلت از یاد خدا، عدم توجه به آخرت، ضعف ایمان وجود خودنمایی‌ها و چشم و هم چشمی‌ها، رفاه بیش از حد تبلیغات سوء و ... جستجو کرد؛ عواملی که تداعی گر یک الگوی غلط زندگی بوده که بالطبع تمام جزئیات آن نیازمند تجدیدنظر می‌باشد.

ممنوعیت اسراف یک ممنوعیت عمومی بوده و همه ابعاد زندگی فردی و اجتماعی انسان را شامل می‌شود و به دلیل همین گستردگی است که همواره این پدیده صدمات جبران ناپذیری را بر پیکره اخلاق و بهداشت جسم و روان افراد جامعه وارد می‌سازد و با مختل کردن حیات اقتصادی آن، جامعه را به مستعمره‌ای برای بیگانگان و بازاری برای کالاهای مصرف و نه چندان مرغوب آنها تبدیل می‌سازد.

توجه به الگوی صحیح مصرف در اسلام در قالبهایی چون، اعتدال، میانه‌روی و قناعت، ابزاری قوی در جهت جبران ضررهای ناشی از اسراف و تبذیر و رسیدن به زندگی ایده‌آل و توأم با عزت و آرامش خواهد بود. واژگان کلیدی: اسراف، تبذیر، افراط، تفریط، اتراف، اتلاف، اقتار و تقشیر، اقتصاد، اعتدال، انفاق و قناعت می‌باشد.

فهرست منابع و مآخذ

*قرآن کریم، ترجمه سید محمد رضا صفوی

* نهج البلاغه، ترجمه سید علی نقی فیض الاسلام

- ۱- آمدی، عبدالواحد: **غررالحکم و دررالکلم**، دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ اول، قم، ۱۳۶۶ هـ.ش.
- ۲- ابن فارس، احمد، **معجم مقاییس اللغة**، قم، الاعلام الاسلامی، ۱۴۰۴ ق، ج ۳.
- ۳- اسدالهی، قربانعلی: **وسواس و سلامت روان**، اصفهان، فرهنگ مردم، ۱۳۸۸.
- ۴- اسکندری، حسین: **آیه‌های زندگی آیین بندگی**، چاپ اول، انتشارات سروش، ۱۳۸۵.
- ۵- ابن منظور: **لسان العرب**، چاپ دوم، بیروت، انتشارات دارالصادر، ۱۴۱۴ هجری، ج ۹ و ۵.
- ۶- انصاری، محمدعلی: **دراسة حول الاسراف في الكتاب و السنه**، چاپ اول، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۴۲۱ هـ.ق.
- ۷- ایرانی، حسین: **مشکل اسراف**، بی‌جا، انتشارات در راه حق، بی‌تا.
- ۸- ایروانی، جواد، **الگوی مصرف در آموزه‌های اسلامی**، چاپ اول، مشهد، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۸۸.
- ۹- بابازاده، علی اکبر، **صرفه‌جویی و حفظ بیت المال**، چاپ دوم، تهران، انتشارات لوح محفوظ، زمستان ۱۳۷۹.
- ۱۰- برقی، ابوجعفر احمد بن محمد بن خال: **المحاسن**، تصحیح و تعلیق سید جلال الدین حسینی، قم، دارالکتب الاسلامی، چاپ دوم.
- ۱۱- بناء رضوی، محمد رضا، **اقتصاد اسلامی**، بی‌جا، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تابستان ۱۳۶۲.
- ۱۲- پاینده، ابوالقاسم، **نهج الفصاحه**، چاپ دوم، اصفهان، انتشارات خاتم الانبیاء، تابستان ۸۴.
- ۱۳- تمیمی، نعمان بن محمد، **دعائم الاسلام**، چاپ دوم، دارالمعارف، ۱۳۸۵ ق.
- ۱۴- تیموری، ابراهیم، **عصر بی خبری**، تهران، اقبال، ۱۳۵۷.
- ۱۵- جعفری، محمد تقی: **ترجمه و تفسیر نهج البلاغه**، بی‌جا، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، اسفند ۱۳۵۹.
- ۱۶- جوادی آملی، عبد...، **استبانات**، چاپ دوم، قم، انتشارات اسراء، ۱۳۸۷، ج ۲.
- ۱۷- جوزیه، محمد بن ابی بکر ابن تیم: **ضعف ایمان و درمان آن**، سندج، ناشر آراس، ۱۳۸۸.
- ۱۸- حسینی اصفهانی، مرتضی: **اسلام و راهکار فاصله طبقاتی**، چاپ اول، قم، فرهنگ قرآن، ۱۳۸۰.

- ۱۹- حجتی، محمدباقر: مسائل تربیتی اسلام، چاپ دهم، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۵۹.
- ۲۰- حرانی، ابی محمد الحسن بن علی بن شعبه: **تحف العقول**، مصحح: علی اکبر غفاری، ترجمه شیخ محمد باقر کمره‌ای، چاپ هفتم، تهران، انتشارات کتابچی، ۱۳۷۹.
- ۲۱- حق جو، محمد حسین: **روانشناسی خودنمایی و جلوه‌گیری**، قم، المهدی، ۱۳۷۵.
- ۲۲- حکیمی، محمد رضا: **الحیاء**، ترجمه احمد آرام، چاپ نهم، قم، دلیل ما، ۱۳۸۷.
- ۲۳- حیدری نراقی، علی محمد: **اسراف از دیدگاه دین و دانش**، چاپ اول، قم، انتشارات مهدی نراقی، ۱۳۸۸ ه.ش.
- ۲۴- خرمشاهی، بهاء الدین: **دانشنامه قرآن و قرآن پژوهی**، چاپ اول، تهران، انتشارات دوستان [و] ناهید، ۱۳۷۷ ش، ج ۱.
- ۲۵- خسروی، موسی: **پند تاریخ**، چاپ دهم، تهران، انتشارات کتابفروشی اسلامی، ۱۳۵۸ ه.ش، ج ۳.
- ۲۶- خوئی، ابوالقاسم: **التنقیح فی شرح شرائع الاسلام**، بیجا، ناشر، مؤسسه امین، ج ۸.
- ۲۷- دفتر همکاری حوزه و دانشگاه: **درآمدی بر اقتصاد اسلامی**، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها، ۱۳۷۲.
- ۲۸- دهخدا، علی اکبر: **لغت نامه دهخدا**، چاپ اول، تهران، مؤسسه لغت نامه دهخدا، ۱۳۳۷، ج ۲.
- ۲۹- دیباجی، احمد: **فرهنگ تولید و مصرف در آموزه‌های اسلامی**، چاپ اول، قم، نشر اکرام، پاییز ۱۳۸۹.
- ۳۰- راغب اصفهانی، **مفردات الفاظ قرآن**، تحقیق صفوان ادنان داوودی، تهران، المكتبة المتروویه لاحیاء الآثار الجعفریه، ۱۳۹۲ ه.ق.
- ۳۱- رستگار جویباری، ولی ا...: **اسراف از دیدگاه اسلام**، چاپ نهم، تهران، بنیاد پژوهشهای علمی و فرهنگی نور، ۱۳۷۹.
- ۳۲- رضی، **نهج البلاغه**، ترجمه محمد دشتی، چاپ اول، قم، انتشارات پارسایان، ۱۳۷۹.
- ۳۳- سلیم زاده، خیرالله: **پندهای پیامبر به ابوذر غفاری**، چاپ اول، قم، انتشارات در راه حق، ۱۳۷۸.
- ۳۴- شاه آبادی، محمد علی: **مروری بر تجمل و اسراف**، تهران، نشر کانون اندیشه جوان، ۱۳۸۰.
- ۳۵- شبیر، سید عبدالله: **اخلاق**، ترجمه کتاب الاخلاق، چاپ دوازدهم، قم، هجرت، ۱۳۷۴.
- ۳۶- شریفی، محمود: **فروغ حدیث**، قم، نشر معروف، بی تا.

۳۷- صداقت، سیدعلی اکبر: **یکصد موضوع پانصد داستان**، چاپ چهارم، قم، انتشارات تهذیب، ۱۳۸۷ هـ.ش، ج ۲.

۳۸- صدوق، شیخ محمد بن علی بن بابویه القمی: **الخصال**، چاپ دوم، قم، انتشارات جامعه مدرسین قم، ۱۴۰۳ هـ.ق.

۳۹- (...): **من لا یحضره الفقیه**، چاپ سوم، قم، انتشارات جامعه مدرسین قم، ۱۴۱۳ هـ.ق، ج ۴.

۴۰- طباطبایی یزدی، محمد کاظم: **العروة الوثقی**، چاپ دوم، قم، موسسه اسماعیلیان، ۱۴۱۳ ق، ج ۱.

۴۱- طباطبایی، محمد حسین، **تفسیر المیزان**، مترجم سید محمد باقر موسوی، بی جا، دفتر انتشارات اسلامی، ج ۸.

۴۲- طبرسی، فضل بن حسن: **مجمع البیان فی تفسیر القرآن**، چاپ سوم، تهران، ۱۳۷۲ ش، ج ۴، ۸، ۱۸.

۴۳- طبرسی، حسن بن فضل: **مکارم الاخلاق**، چاپ چهارم، قم، انتشارات شریف رضی، بی تا.

۴۴- طبرسی، ابوعلی: **تفسیر جوامع الجامع**، قم، موسسه النشر الاسلامی، ۱۴۲۲ هـ.ق، ج ۱.

۴۵- طریحی، فخرالدین: **مجمع البحرین**، چاپ دوم، تهران، انتشارات کتابفروشی مرتضوی، ۱۳۶۵ هـ.ش.

۴۶- طوسی، شیخ: **الاستبصار**، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۹۰ هـ.ق، ج ۱.

۴۷- طوسی، ابی جعفر محمد بن حسن: **امالی صدوق**، چاپ پنجم، قم، انتشارات دارالثقافه، ۱۳۷۲.

۴۸- عاملی، شیخ حر: **وسائل الشیعه**، چاپ اول، قم، موسسه آل البيت لاحیاء التراث، بی تا، ج ۳، ۸، ۱۰، ۱۱، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۲۸، ۲۹.

۴۹- علم الهدی، سید عبدالرسول: **درآمدی بر اصلاح الگوی مصرف در زندگی یک مسلمان**، چاپ اول، تهران، انتشارات موسسه خبرگزاری فارس، ۱۳۸۸.

۵۰- علوی، سید ابراهیم: **اقتصاد و صرفه جویی در فرهنگ اسلامی**، چاپ اول، بی جا، موسسه باقیات الصالحات، ۱۳۷۶.

۵۱- عمید، حسن: **فرهنگ فارسی عمید**، چاپ هفدهم، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۹، ج ۱.

۵۲- عیاشی، محمد بن مسعود: **تفسیر عیاشی**، تهران، چاپخانه علمیه، ۱۳۸۰ هـ.ش، ج ۲.

۵۳- فراهیدی، خلیل بن احمد: **العین**، تحقیق: دکتر مهدی مخزومی، چاپ دوم، قم، انتشارات دارالجزیره، ۱۴۱۰، ج ۷.

۵۴- فرجی، مجتبی: **زندگی در آینه اعتدال**، چاپ اول، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۸۰.

۵۵- فیض کاشانی، ملّا محسن: **تفسیر صافی**، تحقیق حسین اعلمی، چاپ دوّم، تهران انتشارات صدرا، ۱۴۱۵، ج ۶.

۵۶- قرائتی، محسن: **تفسیر نور**، چاپ پنجم، تهران، انتشارات مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، تابستان ۱۳۸۱، ج ۱۰.

۵۷- قربانی، عادل: **راهکارهای مقابله با فساد اقتصادی**، تهران، موسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد، ۱۳۸۷.

۵۸- قریشی، علی اکبر: **قاموس قرآن**، چاپ ششم، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱، ج ۳، ۵، ۶.

۵۹- قمی، عباس: **سفینه البحار**، دارالأسوه، للطباعه و النشر، ۱۴۲۲ هـ.ق.

۶۰- کلینی، محمد بن یعقوب: **الکافی**، چاپ چهارم، تهران دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۱ق، ج ۱، ۳، ۴، ۶.

۶۱- مجلسی، محمدباقر: **بحارالانوار**، لبنان، موسسه الوفاء البیروت، ۱۴۰۴ق، ج ۶، ۱۶، ۴۲، ۵۹، ۶۸، ۷۵.

۶۵۲- محمدی ری شهری، محمد: **توصیه اقتصادی بر پایه قرآن و حدیث**، ترجمه سیّد ابوالقاسم حسینی، قم، دارالحديث، ۱۳۸۲، ج ۲.

۶۳- محمدی اشتهااردی، محمد: **گناه شناسی**، چاپ هشتم، تهران، انتشارات پیام آزادی، ۱۳۷۳.

۶۴- (...): **حکمت نامه جوان**، محمدی مهریزی، چاپ اول، قم، دارالحديث، ۱۳۸۴.

۶۵- (...): **میزان الحکمه**، مترجم حمیدرضا شیخی، چاپ چهارم، قم، دارالحديث، ۱۳۸۳، ج ۱، ۷، ۹، ۱۰، ۱۳.

۶۶- محمودی، عباس علی: **حقوق جزائی اسلام**، چاپ اول، بی جا، انتشارات بعثت، ۱۳۶۲.

۶۷- معین، دکتر محمد: **فرهنگ معین**، چاپ چهاردهم، بی جا، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۹، ج ۱.

۶۸- مستغفری، أبوالعباس: **طب النبی**، چاپ اول، انتشارات رضی، ۱۳۶۲، هـ.ش.

۶۹- مکارم شیرازی و همکاران، آیة الله ناصر: **تفسیر نمونه**، چاپ سی و چهارم، تهران، دارالکتب اسلامیه، ۱۳۸۵، ج ۱۱، ۱۵.

۷۰- معادیخواه، عبدالمجید: **فروغ بی پایان** (فهرست تفصیلی مفاهیم قرآن کریم)، چاپ اول، تهران، نشر ذره، ۱۳۷۸.

۷۱- منصوری، جواد: **استعمار فرانسه**، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۸.

۷۲- موسوی اصفهانی، جمال الدین: **پیامهای اقتصادی قرآن**، چاپ اول، بی جا، نشر دفتر فرهنگ اسلامی، زمستان ۱۳۶۸.

- ۷۳- موسوی، مهدی: **پژوهشی در اسراف**، چاپ اول، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، زمستان ۱۳۷۱.
- ۷۴- موسوی خمینی، روح الله: **تحریر الوسیله**: مترجم علی اسماعیلی، چاپ چهاردهم، قم، دفتر انتشارات اسلامی، بهار ۱۳۷۶، ج ۲.
- ۷۵- نراقی، ملا احمد: **عوائد الایام**، بی جا، دالار کتب الاسلامیه، بی تا.
- ۷۶- (...): **معراج السعاده**، چاپ نهم، بی جا، انتشارات هجرت، تابستان ۱۳۸۲.
- ۷۷- نوری، محدث: **مستدرک الوسائل**، چاپ اول، تهران، موسسه آل البيت، لاحیاء التراث، بی تا، ج ۱۵.
- ۷۸- نوری، مهدی: **رشد و تکامل شخصیت**، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی (واحد کرج) ۱۳۶۸.
- ۷۹- نصرالهی نیا، ابوذر، **نگاهی به اصلاح الگوی مصرف**، قم، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۸۸.
- ۸۰- نجفی، محمدحسن: **جواهر الکلام فی شرح الشرایع الاسلام**، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، موسسه نشر اسلامی، ۱۳۴۱.

۸۱- یسوعی، لوسین معلوف: **المنجد**: چاپ پنجم، بیروت، المطبعة الكاثولیکیه، ۱۹۲۷م.

نشریات

- ۸۲- اطلاعات: **اسراف و موضوعات آن در اسلام**، برنامه نمایه، ساخت واحد فرهنگی مؤسسه نمایه، سازمان فرهنگی هنری شهرداری اصفهان.
- ۸۳- اکبرزاده، طیه: **مبارزه با اسراف**، نشریه یگانه، شماره ۲، برنامه نمایه، ساخت واحد فرهنگی مؤسسه نمایه، سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران.
- ۸۴- عطایی، محمدرضا: **اسراف و تبذیر در قرآن و سنت**، مجله مشکوه، تابستان ۱۳۷۶، شماره ۵۴-۵۵.

CD:

۸۵- مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی: قاموس نور.

سایت های اینترنتی

۸۶- <http://www.balagh.net>

۸۷- <http://www.daneshnameh.roshad.ir>

۸۸- <http://www.tarbiat.org>

۸۹- <http://www.googl.ir>